

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی

گروه زبان‌شناسی، آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان و فرهنگ و زبان‌های باستانی

رساله

برای دریافت درجه دکتری در رشته زبان‌شناسی همگانی

عنوان

وجه‌نمایی و وجه در کردی سورانی: رویکردی نحوی و معنایی

استاد راهنما

دکتر محمد دبیرمقدم

اساتید مشاور

دکتر ویدا شقاقی

و

دکتر گلناز مدرسی قوامی

پژوهشگر

روناک مرادی

تابستان ۱۳۹۱

بہ فاع

خبر

چکیده

این پایان‌نامه پژوهشی در مورد مفهوم "وجه‌نمایی" در زبان کردی سورانی است. وجه‌نمایی مفهومی معنایی است که نیت و نگرش گوینده را در مورد وضعیت گزاره بیان می‌کند. در این پایان‌نامه که دارای سه قسمت تحلیلی است، از زوایای مختلفی به موضوع مورد بحث پرداخته می‌شود. در بخش اول، که بر اساس طبقه‌بندی وجه‌نمایی‌های پالمر (۲۰۰۱) و معیار تأثیر بافت در تشخیص معنای عنصر وجهی از دیدگاه کراتزر (۱۹۷۷) است، ادعا می‌شود که سورانی نیز، همچون دیگر زبان‌ها، همه انواع اصلی وجه‌نمایی را که شامل چهار وجه‌نمایی معرفتی، گواه‌نمایی، تکلیفی و پویایی است، به وسیله عناصر وجهی نشان می‌دهد. نکته جالبی که نشان داده می‌شود اینست که شاید این عناصر وجهی دارای معناهای وجهی مختلفی باشند، اما معنای ویژه‌ای که هر کدام از آنها در یک جمله دارند، بدون توجه به بافتی که جمله در آن بیان شده است، قابل تشخیص نیست، و این همان چیزی است که کراتزر (۱۹۷۷) بیان می‌کند. بخش دوم، در کنار تعیین انواع وجه‌ها در زبان کردی سورانی، به رابطه میان این وجوه با وجه‌نمایی و مفهوم رده‌شناختی محقق/نامحقق از نقطه نظر پالمر (۲۰۰۱) می‌پردازد و نشان می‌دهد که همانطور که پالمر ادعا می‌کند، وجه اخباری با وجه محقق و وجه التزامی با وجه نامحقق در ارتباط هستند. موضوع مورد بررسی در بخش سوم، که بخش تحلیل نحوی پایان‌نامه را تشکیل می‌دهد، عدم باهم‌آیی پیشوند التزامی با نقش‌نماهای فعلی نمود و نفی در زبان کردی سورانی است. مبنای نظری این بخش براساس صرف گسسته است و در نهایت این نتیجه حاصل می‌شود که وندهای مجاور التزامی نیاز دارند که تحت عملکرد فرایند حرکت قرار گیرند. در نتیجه این حرکات، نقش‌نمای التزامی در حضور نفی به ظاهر حذف می‌شود و نقش‌نمای نمودی پسوندافزایی می‌گردد. این حرکات در بخش ساختوازی در صورت واجی دستور صورت می‌گیرند و از این رو آنها را از فرایندهای واجی می‌دانند که زبان‌ویژه هستند.

کلیدواژه‌ها: وجه‌نمایی، افعال کمکی وجهی، وجه، وجه محقق/نامحقق، نظریه صرف گسسته

این اثر تقدیم می‌شود به

همهٔ آنهایی که صمیمانه همراهی ام کرده‌اند...

تقدیر

شایسته است که در ابتدا از خداوند متعال تشکر کنم که به من توان و امکان داشتن یکی از بهترین تجربیات زندگی، که همانا کسب علم و دانش است، را اعطا کرده است. بی تردید بدون خواست وی، گذر از هیچ مرحله‌ای ممکن و خوشایند نیست.

از جناب آقای دکتر محمد دبیرمقدم، که با وجود مشغله فراوان راهنمایی این پایان‌نامه را پذیرفتند، صمیمانه سپاسگزارم. همانا انجام این مهم، بدون راهنمایی‌های عالمانه و سودمند ایشان میسر نبود.

از سرکار خانم دکتر ویدا شقاقی و سرکار خانم دکتر گلناز مدرسی قوامی، مشاوران گرامی این پایان‌نامه، که نهایت همکاری را با من داشته‌اند خالصانه تشکر می‌کنم. در طول تحصیل، دیدار ایشان همیشه با گشودن لبخند بر لبانم، و حضورشان همواره با دلگرمی‌ام همراه بوده است.

همچنین از اساتید داور، جناب آقای دکتر مجتبی منشی‌زاده و سرکار خانم دکتر شهین نعمت‌زاده نیز کمال تشکر را دارم. امیدوارم که با اندیشیدن و عمل به راهنمایی‌های این عزیزان در این جلسه قدردانی خود را به درستی انجام دهم. شایان ذکر است که راهنمایی‌های داور داخلی، جناب آقای دکتر منشی‌زاده، در امور درسی از ابتدای تحصیل در مقطع دکتری و در امر پایان‌نامه از بعد از جلسه پیش‌دفاع شروع شده است و بدون تردید تا همه مراجعات بعدی اینجانب نیز ادامه خواهد داشت.

تشکر از جناب آقای دکتر جوزپ کر، استاد راهنمای خارجی در زمان استفاده از فرصت کوتاه تحقیقاتی، شاید تنها پاسخ به محبت‌ها و راهنمایی‌های ایشان باشد که بدون هیچ چشم‌داشتی در اختیار من قرار داده‌اند. همین‌طور از سرکار خانم دکتر اولالیا بونت، که در جلسه‌ای چند ساعته اصول صرف گسسته را به من آموختند بسیار سپاسگزارم.

از جناب آقای دکتر علی درزی که در طول دوره مذکور، به صورت آنلاین، پاسخگوی سؤالات علمی و حامی لحظه‌های دلتنگی من بوده‌اند، کمال تشکر را دارم.

در پایان، موجی از تشکر ویژه را نثار خواهر دوست‌داشتنی‌ام، رؤیا می‌کنم که با حوصله فراوان در ساختن مثال‌های این پایان‌نامه به من کمک کرده است. همچنین، از پدر و مادر مهربان و خانواده عزیزم و دوستان گرانقدری که در این راه همدل و همراه من بوده، مانع از پای افتادن من در پیمودن این مسیر طولانی شده‌اند متشکرم. از خداوند مَنّ خواستار سلامتی و بهروزی برای همه این عزیزان هستم.

فهرست مندرجات

فصل اول: کلیات پژوهش

۱	۱-۱ مقدمه
۱	۲-۱ بیان مسأله
۴	۳-۱ سؤال‌های پژوهش
۵	۴-۱ فرضیه‌های پژوهش
۵	۵-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش
۶	۶-۱ اهداف پژوهش
۶	۷-۱ روش انجام پژوهش
۷	۸-۱ ساختار پایان‌نامه

فصل دوم: نوشتگان پژوهش

۸	۱-۲ مقدمه
۸	۲-۲ آراء دستورنویسان و زبانشناسان ایرانی
۸	۱-۲-۲ دهقان (۱۳۳۲)
۹	۲-۲-۲ همایونفرخ (۱۳۳۷)
۱۰	۳-۲-۲ مشکور (۱۳۴۶)
۱۱	۴-۲-۲ باطنی (۱۳۴۸)
۱۱	۵-۲-۲ فرشیدورد (۱۳۴۸)
۱۳	۶-۲-۲ باطنی (۱۳۵۴)
۱۷	۷-۲-۲ طالقانی (۱۳۵۴)
۱۷	۸-۲-۲ وزین‌پور (۱۳۶۹)
۱۸	۹-۲-۲ روایی (۱۳۷۰)
۱۹	۱۰-۲-۲ وحیدیان کامیار (۱۳۷۳)
۲۰	۱۱-۲-۲ ابومحبوب (۱۳۷۵)

۲۰	۱۲-۲-۲ لطفی (۱۳۸۰) (۲۰۰۱)
۲۱	۱۳-۲-۲ بابک (۱۳۸۳)
۲۲	۱۴-۲-۲ فرشیدورد (۱۳۸۳)
۲۳	۱۵-۲-۲ مدرسی (۱۳۸۵)
۲۵	۱۶-۲-۲ انوری و گیوی (۱۳۸۵)
۲۵	۱۷-۲-۲ طالقانی (۱۳۸۵) (۲۰۰۶)
۲۶	۱۸-۲-۲ اخلاقی (۱۳۸۶)
۲۸	۱۹-۲-۲ درزی (۱۳۸۷) (۲۰۰۸)
۲۹	۲۰-۲-۲ رحیمیان (۱۳۸۸)
۲۹	۲۱-۲-۲ عموزاده و رضایی (۱۳۸۹)
۳۰	۳-۲ آراء زیباشناسان غیرایرانی
۳۰	۱-۳-۲ کراتزر (۱۹۷۷)
۳۱	۲-۳-۲ چانگ و تیمبرلیک (۱۹۸۵)
۳۴	۳-۳-۲ کیهفر (۱۹۹۴)
۳۸	۴-۳-۲ پالممر (۱۹۹۴)
۳۹	۵-۳-۲ پالممر (۲۰۰۱)
۴۰	۶-۳-۲ باتلر (۲۰۰۳)
۴۱	۷-۳-۲ باربیرز (۲۰۰۵)
۴۲	۸-۳-۲ جیاناکیدو (۲۰۰۹)
۴۴	۹-۳-۲ جیورجی (۲۰۰۹)
۴۶	۱۰-۳-۲ روسو (۲۰۰۹)
۴۹	۱۱-۳-۲ زیگل (۲۰۰۹)
۵۱	۱۲-۳-۲ کمچینسکی (۲۰۰۹)
۵۲	۱۳-۳-۲ کر (۲۰۰۹)

فصل سوم: مبانی نظری

- ۵۴ ۱-۳ مقدمه
- ۵۴ ۲-۳ مبنای نظری بخش معنایی
- ۵۵ ۱-۲-۳ وجه‌نمایی
- ۵۶ ۲-۲-۳ پالمر (۲۰۰۱)
- ۵۶ ۱-۲-۲-۳ دسته‌بندی معنایی وجه‌نمایی‌ها
- ۵۷ ۱-۱-۲-۲-۳ مقایسه دو وجه‌نمایی گزاره‌ای و رخدادی
- ۵۸ ۲-۱-۲-۲-۳ وجه‌نمایی معرفتی
- ۶۱ ۳-۱-۲-۲-۳ وجه‌نمایی گواه‌نمایی
- ۶۲ ۴-۱-۲-۲-۳ وجه‌نمایی رخدادی
- ۶۳ ۵-۱-۲-۲-۳ وجه‌نمایی تکلیفی
- ۶۴ ۶-۱-۲-۲-۳ وجه‌نمایی پویایی
- ۶۶ ۲-۲-۲-۳ ابزارهای زبانی بیان وجه‌نمایی
- ۶۷ ۱-۲-۲-۲-۳ نظام وجهی (فعل‌های کمکی وجهی)
- ۶۷ ۲-۲-۲-۲-۳ وجه
- ۶۸ ۱-۲-۲-۲-۲-۳ وجه اخباری
- ۶۸ ۲-۲-۲-۲-۲-۳ وجه التزامی
- ۶۹ ۳-۲-۲-۲-۲-۳ وجه امری
- ۷۰ ۳-۲-۲-۲-۲-۳ قیده‌های وجهی
- ۷۰ ۴-۲-۲-۲-۲-۳ زمان دستوری وجهی
- ۷۰ ۵-۲-۲-۲-۲-۳ واژه‌بست‌های وجهی
- ۷۱ ۶-۲-۲-۲-۲-۳ فعل‌های واژگانی وجهی
- ۷۲ ۳-۲-۳ کراتزر (۱۹۷۷)
- ۷۵ ۳-۳ مبنای نظری بخش نحوی - صرف گسسته

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۸۰	۱-۴ مقدمه
۸۰	۲-۴ تحلیل معنایی
۸۵	۱-۲-۴ وجه‌نمایی و ابزارهای بیان آن
۸۶	۱-۱-۲-۴ فعل‌های کمکی وجهی
۸۸	۱-۱-۲-۴ فعل کمکی eše 'باید/شاید'
۹۶	۲-۱-۲-۴ فعل کمکی bui:n 'شدن'
۹۹	۳-۱-۲-۴ فعل کمکی twanin 'توانستن'
۱۰۴	۲-۱-۲-۴ قیده‌های وجهی
۱۰۹	۳-۱-۲-۴ فعل‌های اصلی وجهی
۱۱۴	۴-۱-۲-۴ زمان دستوری وجهی
۱۱۸	۵-۱-۲-۴ وجه فعلی
۱۲۱	۱-۵-۱-۲-۴ انتخاب وجه فعل بر اساس نگرش گوینده
۱۲۳	۲-۵-۱-۲-۴ انتخاب وجه بر اساس نوع بند
۱۲۳	۱-۲-۵-۱-۲-۴ جمله‌های خبری
۱۲۷	۲-۲-۵-۱-۲-۴ جمله‌های پرسشی
۱۲۸	۱-۲-۲-۵-۱-۲-۴ جمله‌های پرسشی بله/خیر
۱۲۹	۲-۲-۲-۵-۱-۲-۴ جمله‌های پرسشواژه‌ای
۱۳۲	۳-۲-۵-۱-۲-۴ جمله‌های امری (بررسی وجه امری)
۱۳۴	۱-۳-۲-۵-۱-۲-۴ وجه امری در بندهای ریشه‌ای
۱۳۶	۲-۳-۲-۵-۱-۲-۴ وجه امری در بندهای پیرو
۱۳۷	۴-۲-۵-۱-۲-۴ جمله‌های شرطی
۱۳۹	۳-۵-۱-۲-۴ انتخاب وجه فعل بر اساس اتصال تأثیرگذار
۱۳۹	۱-۳-۵-۱-۲-۴ انتخاب وجه فعل پیرو بر اساس محمول بند پایه
۱۴۲	۲-۳-۵-۱-۲-۴ انتخاب وجه فعل بر اساس عنصر هم‌بند
۱۴۶	۳-۴ تحلیل نحوی؛ تعامل پیشوندهای فعلی

۱۴۸	۱-۳-۴-?æ؛ نقش‌نمای نمودی
۱۵۰	۱-۱-۳-۴ دلیل صرفی
۱۵۰	۲-۱-۳-۴ دلیل معنایی
۱۵۱	۳-۱-۳-۴ دلیل نحوی
۱۵۱	۲-۳-۴ یکسانی آوایی نقش‌نماهای التزامی و امری
۱۵۲	۱-۲-۳-۴ صورت‌های تصریف‌شده
۱۵۲	۲-۲-۳-۴ پیشوندهای نفی متفاوت
۱۵۳	۳-۲-۳-۴ پی‌بست‌های شخص و شمار متفاوت
۱۵۴	۳-۳-۴ تعامل be- با پیشوند نفی
۱۵۴	۱-۳-۳-۴ برخی تحلیل‌های بالقوه
۱۵۴	۱-۱-۳-۳-۴ تحلیل ساختوازی
۱۵۵	۲-۱-۳-۳-۴ تحلیل معنایی
۱۵۶	۳-۱-۳-۳-۴ تحلیل واجی
۱۵۸	۴-۱-۳-۳-۴ تحلیل نحوی (درزی ۲۰۰۸)
۱۵۸	۲-۳-۳-۴ تحلیل جدید
۱۵۹	۱-۲-۳-۳-۴ حرکت در نحو
۱۶۲	۲-۲-۳-۳-۴ حرکت در پس‌انحو
فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات	
۱۶۵	۱-۵ مقدمه
۱۶۵	۲-۵ نتیجه‌گیری
۱۶۸	۳-۵ پیشنهادات
۱۷۰	کتابنامه
۱۸۲	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۱۹۰	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۱۹۸	پیوست: معنای اسامی کردی

فهرست جدول‌ها و نمودارها

- ۱۵ جدول ۱-۲: ترکیب "باید" با افعال اصلی (برگرفته از باطنی، ۱۳۵۴) -
- ۲۰ جدول ۲-۲: وجه فعلی (ابومحبوب، ۱۳۷۵: ۹۵)
- ۵۷ نمودار ۱-۳: نمودار وجه‌نمایی‌ها (برگرفته از پالمر، ۲۰۰۱)
- ۷۴ نمودار ۲-۳: نمودار معنایی جمله (کراتزر، ۱۹۷۷: ۳۴۱)
- ۷۷ نمودار ۳-۳: دستور، به همراه فهرست‌ها (امبیک و نویر، ۲۰۰۶: ۳۰۱)
- ۱۱۷ نمودار ۱-۴: نمودار وجه‌نمایی و ابزارهای آن در کردی
- ۱۱۸ جدول ۱-۴: صیغگان فعلی زبان کردی (برگرفته از فتاح ۱۹۹۷)
- ۱۶۰ نمودار ۲-۴: نمودار نحوی در کردی سورانی و حرکت فعل در بخش نحو

فهرست اختصارات

1	first person	اول شخص
2	second person	دوم شخص
3	third person	سوم شخص
IMP	imperative	امری
IMPRF	imperfective	نمود ناتمام
IND	indicative	وجه اخباری
NEG	negative	نفی
PL	plural	جمع
SG	singular	مفرد
SUBJ	subjunctive	وجه التزامی
◇	possibility	امکان
□	necessity	الزام
¬	negation	نفی
→	then	سپس

کلیات پژوهش

۱-۱ مقدمه

در فصل حاضر، کلیاتی در مورد پایان‌نامه ارائه می‌شود؛ ابتدا به بیان مسئله پرداخته می‌شود و سپس سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهش مطرح می‌شوند. همچنین بیان روش پژوهش، تعریف بعضی از واژه‌های کلیدی پایان‌نامه و در نهایت، ساختار پایان‌نامه دیگر بخش‌های تشکیل‌دهنده این فصل هستند.

۲-۱ بیان مسأله

"وجه‌نمایی"^۱ مفهومی معنایی است که نیت و نگرش گوینده را در مورد وضعیت گزاره بیان می‌کند؛ وجه‌نمایی بیان نظر گوینده است در مورد وقوع یک رخداد^۲ در جهان، به این معنا که اگر نظر گوینده این است که رخدادی لازم است اتفاق بیفتد، شاید اتفاق بیفتد، بهتر است اتفاق بیفتد و یا می‌تواند اتفاق بیفتد، این نظر در زبان طبیعی به کمک وجه‌نمایی بیان می‌شود. در ذیل، برای درک بهتر، چند مثال از زبان فارسی ارائه می‌شود:

۱. رؤیا باید به مهمانی رفته باشد.

۲. رؤیا شاید به مهمانی رفته باشد.

در مثال (۱)، "باید" نشان می‌دهد که رخداد "به مهمانی رفتن رؤیا" از نظر گوینده الزاماً اتفاق افتاده است، در حالی که نظر وی در این مورد در مثال (۲)، زمانی که از قید "شاید" استفاده می‌کند، از قدرت کمتری برخوردار است و تنها به یک حدس و احتمال تبدیل می‌شود و بدینوسیله تعهدی نسبت به صحت رخداد مذکور از خود نشان نمی‌دهد.

^۱ modality

^۲ event

در واقع، زبان‌ها به طرق مختلف می‌توانند محتوای یک جمله را بر حسب میزان تعهد گوینده به صحت آن، و یا نوع درخواست وی برای وقوع کنش مطرح در آن، نشانه‌گذاری کنند. از آنجا که مفاهیم معنایی برای درک شدن نیاز دارند وارد زبان شوند، به ناچار باید به وسیله ابزارهای زبانی تحقق یابند و این ابزارهای زبانی می‌توانند واژه‌های قاموسی و یا عناصر دستوری باشند. ابزارهای متعددی می‌توانند وجه‌نمایی را نشان دهند. هر زبانی مختار است که یک یا تعداد بیشتری از این ابزارها را برای بیان وجه‌نمایی در اختیار بگیرد. انواع مقوله‌های نحوی اصلی (اسم، صفت، قید و فعل) می‌توانند برای وجه‌نمایی به‌کار گرفته شوند، مثل "امکان" با مقوله اسم، "لازم" با مقوله صفت، "احتمالاً" با مقوله قید و "امکان داشتن" با مقوله فعل. همچنین حوزه ابزارهای وجه‌نمایی می‌تواند از این هم فراتر رود و وارد عناصر دستوری مثل وجه^۱ (اخباری و التزامی و غیره)، زمان دستوری^۲ و افعال کمکی مثل "باید" نیز بشود. اینکه این عناصر زبانی -واژگانی و دستوری- چه مجموعه‌ای را تشکیل می‌دهند، به عهده رده‌شناسان است.

زبان‌شناسان حوزه‌های مختلف می‌توانند از زوایای متفاوتی به مطالعه و بررسی وجه‌نمایی بپردازند؛ برای مثال، رده‌شناسان سعی می‌کنند که کشف کنند چه سازوکارهایی در زبان‌های مختلف دنیا در خدمت وجه-نمایی قرار می‌گیرند و در نهایت، اعلام کنند که مجموعه ابزارهای زبانی بیان آن چه چیزهایی هستند. اهمیت مطالعات رده‌شناختی را می‌توان در چند نکته بیان کرد. اول، مجموعه سازوکارهای زبانی بیان وجه-نمایی به دست داده می‌شود. دوم، ارائه فضای مفهومی^۳ برای وجه‌نمایی؛ در این فضای مفهومی انواع وجه-نمایی‌های موجود در زبان‌های دنیا به دست می‌آید. سوم، زبان‌شناسان سایر حوزه‌ها را که علاقه‌مند به مطالعه وجه‌نمایی هستند، هدایت می‌کند که به چه نکته‌هایی در زبان برای مطالعه موضوع مورد بحث دقت کنند. و چهارم، آشکار شدن تقریبی سیر کلی تغییرات زبان‌ها به وسیله مقایسه سازوکارهای وجهی در مطالعه همزمانی، با همین سازوکارها در ادوار گذشته. مورد آخر می‌تواند تبعات مختلفی داشته باشد؛ کشف مسیر تغییرات زبانی، کمک به بازسازی زبان آغازین^۴، تکامل شناختی بشر و غیره. یکی از مطالعاتی که در این زمینه انجام شده است، اثر پالمر^۵ (۲۰۰۱) است که مرجع بسیاری از مطالعات بعدی قرار گرفته است. به خاطر اهمیت آن کار، در بخش مبانی نظری، آراء وی مطرح می‌شود. در اینجا لازم است اشاره شود که اگرچه پالمر رویکردی رده‌شناختی نسبت به موضوع وجه‌نمایی دارد، اما چون مفهوم مورد بررسی مفهومی

¹ mood

² tense

³ conceptual space

⁴ proto-language

⁵ F. R. Palmer

معنایی است، اصولی که طبق آن به تشخیص رده‌های در مورد انواع وجه‌نمایی‌ها و ابزارهای وجه‌نمایی پرداخته می‌شود، اصولی معنایی است، و از این رو، به تنهایی می‌تواند اساس مطالعه معنایی وجه‌نمایی قرار بگیرد.

وجه‌نمایی مفهومی معنایی است و از این رو، منطقی است که هر محققى که می‌خواهد در مورد آن به پژوهش بپردازد، با اساس معناشناسی و آثار معناشناسان حول محور وجه‌نمایی آشنا شود. معناشناسانی که به مطالعه وجه‌نمایی در زبان طبیعی می‌پردازند، سعی می‌کنند قواعد و راه‌حل‌های معنایی ارائه کنند که به تشخیص معنای وجه‌نمایی عناصر زبانی و تأثیر معنای عناصر وجه‌نمایی بر معنای سایر تشکلات زبانی مثل بند و جمله و در نهایت متن و کلام کمک کند. یکی از مطرح‌ترین نظریه‌پردازها در این زمینه کراتزر^۱ است و در این پایان‌نامه، از مقاله سال (۱۹۷۷) وی، که اساس اغلب مطالعات آتی خود او و دیگر معناشناسان صورتگراست، در کنار دسته‌بندی‌های پالمر، کمک گرفته می‌شود.

عمر مطالعات وجه‌نمایی به چند دهه اخیر برمی‌گردد و قبل از آن، تنها "وجه" بررسی می‌شده است. اما در طی این چند دهه، هر روز بر تعداد پژوهش‌هایی که در این حوزه انجام می‌شود، افزوده شده و این امر، نه تنها حاکی از اهمیت این مبحث است، بلکه نگارنده این پایان‌نامه را نیز بر آن داشته که پژوهشش را حول محور آن در زبان کردی سورانی^۲ انجام دهد.

سورانی نام یکی از گویش‌هایی است که در مجموعه زبان‌های کردی تبار جای می‌گیرد. سورانی در بخش میانی مناطق کردنشین ایران و هم‌چنین در نیمه جنوبی کردستان عراق صحبت می‌شود. شهرهای اصلی گویشوران سورانی عبارتند از مهاباد، سقز، سنندج، سلیمانیه، اربیل و کرکوک. سورانی خود به چندین لهجه تقسیم می‌شود. لهجه رایج در سنندج، لهجه اردلانی است و لهجه منطقه مهاباد مکریانی نام دارد. در عراق نیز دو لهجه اصلی سورانی اربیلی (در اربیل و کرکوک و سقز) و سلیمانیه‌ای رایج است. به طور کلی، اردلانی/سلیمانیه‌ای یک گروه و مکریانی/اربیلی نیز یک گروه دیگر را تشکیل می‌دهند. نگارنده گویشور لهجه اردلانی است و مثال‌ها و تحلیل‌هایی که در پایان‌نامه ارائه می‌شود، بر اساس این لهجه می‌باشد. از این رو، ممکن است در دیگر گویش‌های سورانی، شاهد واژه‌های دیگری در بیان وجه‌نمایی باشیم، اما آنچه مهم است اینست که در این پایان‌نامه، به عنوان اولین اثری که به مطالعه وجه‌نمایی در کردی سورانی می‌پردازد^۳، نشان داده شود که به طور کلی، کدام عناصر زبانی - مثل زمان دستوری، وجه، افعال کمکی و جهی و غیره -

¹ A. Kratzer

² Sorani

³ نگارنده هیچ منبع دیگری را که حول موضوع وجه‌نمایی در کردی سورانی باشد نیافته است. در آثار گذشتگان تنها به نقش‌ها و معناهای وجه‌ها به صورت مختصر پرداخته شده است.

در کردی بیانگر وجه‌نمایی هستند. اینکه اختلافات واژگانی میان لهجه‌های مختلف سورانی چیست، و یا اینکه وجه‌نمایی در دیگر گویش‌های کردی مثل کرمانجی، چه ویژگی‌هایی دارد، در آثار آتی باید بررسی شود.

در بالا ذکر شد که آنچه از کل حوزه وجه‌نمایی در دستور سنتی مورد مطالعه قرار گرفته است، "وجه" است. گرچه وجه تنها یکی از تظاهرهای نحوی وجه‌نمایی است، اما به خاطر نقش مهمی که در نوشتگان^۱ پژوهش به خود اختصاص داده و همچنین به خاطر نبود یک بررسی جامع در مورد آن در زبان کردی، یک بخش از سه بخش اصلی فصل تجزیه و تحلیل در پژوهش حاضر، به این مبحث می‌پردازد. در این قسمت، علاوه بر بررسی وجه فعل از جنبه‌های مختلف، به رابطه آن با مفهوم رده‌شناختی محقق/نامحقق^۲ نیز پرداخته می‌شود. لازم به ذکر است که گرچه بررسی معنایی وجه یکی از سه قسمت تحلیلی این پایان‌نامه است، اما در مقام ابزاری وجه‌نمایی، به عنوان یکی از زیربخش‌های "وجه‌نمایی و ابزارهای بیان آن" در بخش "تحلیل معنایی" و نه مستقل از آن آمده است.

همانطور که از عنوان پایان‌نامه پیداست، در کنار بررسی معنایی وجه‌نمایی و وجه، بخشی نیز به تحلیل نحوی وجه‌نمایی اختصاص داده شده است. در این بخش، برای دو فرایند نحوی درگیر با مشخصه صرفی-نحوی وجه التزامی، تحلیلی نحوی براساس نظریه صرف گسسته^۳ ارائه می‌شود. صرف گسسته یکی از زیرشاخه‌های برنامه کمینه‌گراست که تلاش می‌کند با ارائه دستورزبانی که دارای تنها یک بخش زایشی است، دستوری بهینه برای زبان‌ها ارائه کند. این بخش زایشی، بخش نحو است که قواعد آن نه تنها برای جمله‌سازی، بلکه برای ساختن واژه‌ها و ساختار درونی‌شان نیز به کار گرفته می‌شود. دو فرایند مذکور عبارتند از "حذف پیشوند وجه در حضور پیشوند منفی بر روی فعل"، و "جابجایی وند نمود در ساخت‌های التزامی نسبت به ساخت‌های اخباری".

۱-۳ سؤال‌های پژوهش

پرسش‌هایی که در این پایان‌نامه مطرح می‌شوند، عبارتند از:

۱. چه سازوکارهایی در زبان کردی برای بیان وجه‌نمایی به کار گرفته می‌شوند؟
۲. چه وجه‌نمایی‌هایی در کردی سورانی دستوری شده‌اند؟

¹ literature

² realis/irrealis

³ Distributed Morphology (DM)

۳. زبان کردی دارای چه وجه‌هایی است و تظاهر دستوری این وجوه به چه صورت است؟
۴. ارتباط تمایز وجه‌های اخباری/التزامی در کردی با تمایز رده‌شناختی وجه‌های محقق/نامحقق چگونه است؟

۱-۴ فرضیه‌های پژوهش

در پاسخ به پرسش‌های فوق، قبل از انجام پژوهش جدی پیرامون موضوع پایان‌نامه، نگارنده این فرضیه‌ها را داشته است. در فصل پایانی، در بخش نتیجه‌گیری، دوباره پرسش‌های پژوهش مطرح می‌شوند و در آنجا بر مبنای پژوهش انجام شده، به آنها پاسخ داده می‌شود. در عین حال، این فرضیه‌ها نیز مطرح می‌گردد و با آن پاسخ‌ها مطابقت داده می‌شوند.

۱. در کردی، برای بیان وجه‌نمایی، از وجه، فعل‌های کمکی وجهی^۱ و قیده‌های وجهی استفاده می‌شود.
۲. وجه‌نمایی‌های معرفتی^۲، تکلیفی^۳ و پویایی^۴ در کردی دستوری شده‌اند، اما وجه‌نمایی گواه‌نمایی^۵ دستوری نشده است.
۳. در کردی وجه‌های اخباری، التزامی و امری وجود دارد. این وجه‌ها با کمک تکواژهای صرفی-نحوی دستوری شده‌اند.
۴. احتمالاً کردی مثال نقضی برای بیان مفهوم رده‌ای محقق/نامحقق است.

۱-۵ اهمیت و ضرورت پژوهش

در بخش بیان مسئله گفته شد که بررسی وجه‌نمایی اهمیت بسزایی دارد. اهمیت آن از این روست که در ارتباط‌های روزمره بشر و بسیاری از امور انسانی، تحلیل متون سیاسی و غیرسیاسی، ترجمه، دادگاه‌های قضایی و غیره، فهمیدن نیت و نگرش گوینده در مورد وضعیت گزاره بسیار تعیین‌کننده است؛ اینکه وی تأیید می‌کند که گزاره رخ داده، نداده، ممکن است رخ دهد، باید رخ دهد و رخ دادنش وابسته به شرایط خاصی است و یا اینکه اگر اتفاق بیفتد چه عواقبی خواهد داشت- امری نیست که بتوان آن را دور از ذهن

¹ modal verbs

² epistemic

³ deontic

⁴ dynamic

⁵ evidential

پنداشت و نسبت به آن بی‌توجه بود. از این رو، نگارنده به عنوان گویشور کردی سورانی وظیفه خود می‌داند در جهت روشن کردن این موضوع گامی بردارد.

۱-۶ اهداف پژوهش

هدف از نگارش این پایان‌نامه، بررسی یکی از مهم‌ترین مفاهیم معنایی، یعنی وجه‌نمایی، در زبان کردی سورانی، توصیف و تحلیل آن و سازوکارهای صوری به کار رفته برای بیان آن است. زبان کردی یکی از زبان‌های زنده و با تعداد گویشور زیاد کشور ایران است و با توجه به اهمیت رابطه زبان و فرهنگ، مطالعه جنبه‌های مختلف آن دارای اهمیت و ضرورت می‌باشد. از کاربردهای احتمالی این پایان‌نامه می‌توان استفاده از آن در پرونده‌های قضایی، تفسیر و تحلیل متون، صورت‌بندی زبان کردی و آماده کردن آن برای پژوهش‌های بعدی مانند مدل‌های پردازشی، استفاده از معادل‌های دقیق‌تر در ترجمه‌ها و کمک به فراهم نمودن بستر برای سایر مطالعات زبانی پیرامون آن اشاره کرد.

۱-۷ روش انجام پژوهش

در انجام این پایان‌نامه، نگارنده ابتدا تعدادی آزمون معنایی تهیه کرد که بتواند در تشخیص معنایی وجه‌نمایی‌ها اساس و معیار قرار بگیرد. البته این آزمون‌ها بر اساس اثر پالمر (۲۰۰۱) و عموزاده و رضایی (۱۳۸۹) [برگرفته از کراتزر (۱۹۷۷)] است و نگارنده ادعایی در ابداع آنها ندارد، بلکه وی تنها این آزمون‌ها را به صورت مدون طبقه‌بندی نمود و البته چنین طبقه‌بندی در آثار مذکور وجود ندارد. مرحله بعد ارائه مثال‌هایی بود که در آنها بتوان وجه‌نمایی‌ها و ابزارهای وجه‌نمایی را بررسی کرد. مثال‌ها عموماً مبتنی بر شمّ زبانی نگارنده و یا دیگر افراد کردزبان بود. سعی نگارنده این بوده که همه مثال‌ها را با شمّ زبانی سایر اهل زبان نیز مطابقت دهد و یا اینکه در درک معنایی گزاره‌ها از ایشان کمک بگیرد. برای مثال، در انجام پژوهش در مورد "وجه در جمله‌های شرطی"، حدود ۱۵۰ جمله شرطی که متشکل از ترکیب صیغه‌های مختلف فعل در بندهای مقدم و تالی جمله‌های مذکور بوده، ساخته و بعد از تشخیص خوش‌ساختی و بدساختی جمله‌ها به وسیله خود نگارنده، برای گویشوری که به مبحث زبان به صورت دانشگاهی احاطه دارد فرستاده شد، تا وی نیز در تشخیص خوش‌ساختی جمله‌ها، درستی نظر نگارنده را تایید و یا رد کند. قابل ذکر است

که در بخش تحلیل این موضوع در فصل چهارم پایان‌نامه، تنها نتایج به دست آمده و چند مثال برای روشن شدن موضوع ارائه شده و از آوردن بقیه مثال‌ها اجتناب شده است.

نکته دیگر در مورد مثال‌ها، اسامی موجود در آنهاست. در مثال‌های نگارنده، به انتخاب اسامی دقت بخصوصی شده است؛ اول آنکه برای حفظ انسجام در هر بخش از فصل چهارم، از یک اسم واحد استفاده شده است، و دوم آنکه در مثال‌های کردی، اسامی مذکور نیز کردی هستند، ولی اگر مثالی از زبان فارسی است، اسم انتخاب شده یک اسم فارسی است. آوردن اسامی کردی در مثال‌های کردی، نه تنها به محلی کردن^۱ بیشتر مثال‌ها کمک می‌کند، بلکه همچنین تلاشی است برای معرفی چند اسم از این زبان به خواننده. البته همه اسامی اسم دخترانه است و در انتهای پایان‌نامه، معانی آنها به صورت پیوست معرفی می‌شود. به طور کلی، روش انجام این پژوهش، روشی توصیفی-تحلیلی است. داده‌ها جمله‌هایی از زبان کردی هستند که به وسیله نگارنده یا سایر گویشوران تولید شده‌اند و نگارنده آنها را تحلیل کرده است.

۸-۱ ساختار پایان‌نامه

تحقیق حاضر به غیر از فصل حاضر متشکل از چهار فصل است. پیشینه تحقیق که خود شامل دو بخش است در فصل دوم مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ بخش اول مربوط به بخش‌هایی از کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌های زبانشناسان ایرانی است که در زمینه وجه‌نمایی و وجه پژوهش کرده‌اند، و بخش دوم نیز مختص آراء زبانشناسان غیرایرانی است

فصل سوم به مبانی نظری این پایان‌نامه می‌پردازد که دارای دو بخش کلی معنایی و نحوی است. مبانی نظری برای بخش تحلیل معنایی برگرفته از آراء پالم (۲۰۰۱) و کراتزر (۱۹۷۷) است و بعد از آن، مبانی نظری بخش نحوی که بر اساس صرف گسسته (امبیک^۲ و نویر^۳، ۲۰۰۶) است مطرح می‌شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها در فصل چهارم مورد بررسی قرار می‌گیرد که دو بخش مستقل دارد؛ بخش‌های تحلیل معنایی و تحلیل نحوی. در بخش تحلیل معنایی، به بررسی معنایی ابزارهای وجه‌نمایی و وجه در ساخت-های مختلف زبانی پرداخته می‌شود و در بخش نحوی پایان‌نامه، تعامل نفی و نمود با وجه التزامی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل پنج، نتایج پژوهش و پیشنهادهایی برای پژوهشگران بعدی بیان می‌گردد.

^۱ localize

^۲ D. Embick

^۳ R. Noyer